

MAGYAR ARIÓN

Tanulmányok
Pálóczi Horváth Ádám műveiről

Szerkesztők

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

HEGEDÜS BÉLA

Budapest

rec.iti

2011

A

*Magyar Arión – Tudományos tanácskozás Pálóczi Horváth Ádám
születésének 250. évfordulóján*
(Budapest, 2010. október 20–21.)
támogatói

MTA Irodalomtudományi Intézet
Óbudai Társaskör

A borítón látható portré Pálóczi Horváth Ádámot harmincéves korában ábrázolja. A színezett metszet alapjául szolgáló, mára elkallódott festmény „Erdélyi fi Kóré Zsigmond festette 1791”. A metszetet Kazinczy Ferenc készítette el, s a *Psychologia* címlapelőzékéként jelent meg 1792-ben. A talapzaton olvasható Ovidius-idézet (*Fasti* II, 93):

Nomen Arionum Siculas impleverat urbes,
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.

Híre betölti a városokat szikuloknak a földjén,
s zengő lantjának rabja Itália is...

(Gaál László fordítása)

A borító a csurgói Református Gimnázium könyvtárának példánya alapján készült, amely az író sógora, Sárközy István névbejegyzését őrzi
Forrás: <http://www.csokonai-csurgo.sulinet.hu/sarkozy/kepek/33.jpg>

© Szerzők, 2011.

ISBN 978-963-7341-91-5
ISBN 978-963-7341-92-2 (pdf)

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Tördelés, képszerkesztés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa, Csörsz Rumen István

TÓTH BARNA

Pálóczi Horváth Ádám pályájának első szakasza

A készülő kritikai kiadás bemutatása

A kutató lépten-nyomon tapasztalhatja, hogy Pálóczi Horváth Ádám számtalan területen az élen járt; több dolog elindítása az ő nevéhez fűződik – ezek azonban a legtöbb esetben hiányosan, vagy szinte sehogyan sincsenek feltárva. Az elsők között foglalkozott a magyar verstan szabályaival; a „női egyenjogúság” irányába tett lépéseket; magyar tudós társaság létrehozásán gondolkodott; ő adta ki az első magyar pszichológiai könyvet; ő írt elsőként tanulmányt a magyar dialektusokról; az ő népdalgyűjtése máig az egyik legjelentősebb – hogy csak néhány dolgot (talán nem is a legfontosabbakat) említsük. Dalgyűjteményének kiadásával ugyanakkor 1953-ig kellett várni,¹ verstani munkáinak kiadása és feldolgozása is az 1990-es évekig váratott magára.² Írásainak csupán elenyésző része hozzáférhető – ezen próbál meg némileg segíteni az a készülő kötet, mely Pálóczi Horváth Ádám életművének első szakaszában, 1796-ig megjelent műveit fogja kritikai igénnyel közölni. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a szövegtörzset és annak keletkezését, ezzel egyfajta bevezetést nyújtson az életmű vizsgálatához.

Pálóczi Horváth Ádám költői pályáját még debreceni diákként, alkalmi versekkel kezdte: Hatvani István utasítására tisztelgő költeményt kellett írnia a Debrecenbe látogató Pálffy Károlyhoz.³ Az efféle alkalmi versek életműve első szakaszának jelentős részét képezik. A következő években egyre termékenyebb szerző válik belőle. 1780-ban távozott a debreceni kollégiumból, hét hónapig Miskolcon gyakornokoskodott, majd ügyvédi és földmérői vizsgát tett. Ezután Pápára költözött, földmérőként dolgozott, és ezzel az akkoriban igen jól jövedelmező munkával alapozta meg anyagi jólétét. 1782-ben megnősült, felesége birtokain és bérelt földeken gazdálkodott; Szántódon és Balatonfüreden is volt háza; ő maga inkább szántódi „remete házában” tartózkodott. 1793-ban elvált első feleségétől, Oroszi Juliannától, és még ebben az évben feleségül vette

1 Sajtó alá rendezte BARTHA Dénes és KISS József; *ÖÉ* (1953).

2 KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története*, Bp., Akadémiai, 1991; *Hagyományörzés és hagyományteremtés a versújítás korában*, kiad. KECSKÉS András és VILCSEK Béla, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.

3 PÉTERFFY Ida, *Pálóczi Horváth Ádám munkássága a „Hunniás” előtt*. Bp., Akadémiai, 1985, 14–15.

Sárközy Jusztinát. 1795-ben Nagybajomba költözött. Ezek azok a helységek tehát, ahol a költő a vizsgált időszakban élt, de a kiadott művei túlnyomó többsége Szántódon keletkezett. Legrégebbi (1780 és 1786 közötti)⁴ írásai a *Hol-mi* első kötetében jelentek meg, és bár nem minden szöveg van dátumozva, csak néhány olyat tartalmaz a kötet, amely 1782 előtti. Az életmű vizsgált szakaszában csupán két olyan mű van, amely azután jelent meg, hogy a költő Nagybajomba költözött. Külön csoportba tartozik az a néhány írás, amely az 1790-es budai országgyűléshez kapcsolható, s melyek többségükben ott keletkeztek.

Pálczi Horváth 1786-ban kezdte el publikálni írásait a *Magyar Hírmondó*-ban, s a következő év végén megjelent első önálló kötete, a *Hunniás*. Ez a mű (melynek keletkezéséről nagyon keveset lehet tudni) hozta meg számára az írói elismerést.

Írásaival elsősorban hasznára akart válni a nemzetének.⁵ A *Hunniás Előbeszédében* az eposz megírásának okai közt az első helyen áll, hogy más nemzetek körében is elismerést akar szerezni vele a magyarságnak.⁶ Az eposznak a korban páratlan népszerűsége valószínűleg főként ennek köszönhető, de nyilván más okai is voltak. A Gyöngyösi-féle irodalom a korabeli olvasóközönség számára még eleven volt, s valószínűleg a *Hunniás* stílusbeli sajátosságait is másként ítélték meg, mint a későbbi korok olvasói. A szöveg emelkedettségét, „majestását” Pálczi Horváth egészen egyénien értelmezte, melynek lényeges eleme volt a soráthajlás.⁷ A költő szerint ez már eleve emelkedettséget eredményez – s hozzátehetjük, hogy folyamatosságával a verses szöveget a prózához közelíti. Esztétikai nézeteinek másik alappillére volt, hogy az a jó vers, melyet prózai szöveggént is lehet olvasni.⁸ Mindezekkel összefügg, hogy Pálczi Horváth azt tartotta jó költőnek, aki jó orátor is egy személyben.⁹ Ennek tükrében

4 *Uo.*, 10.

5 SZAJBÉLY Mihály, „*Idzadnak a' magyar tollak?*”: *Irodalomszemlélet a magyar felvilágosodás korában, a 18. század közepétől Csokonai haláláig*, Bp., Akadémiai, 2001 (Irodalomtudomány és kritika), 32–33.

6 „Hazám' ditsősége mellett buzgok: és annak örülnék, ha minden hajdani nagy emlékezetű Magyar Fő Urnak, egy ilyen forma oszlopa vólna a' Hazában: hadd tudnák az idegenek a' régiekért-is betsülni a' mostani Magyarokat, a' mostani Hazafiak pedig igyekeznének követni Attyaik' nyomdokait.”

7 „...a colonoc, comák, semi-colonok, [ne mindig a sor végére essenek – T. B.] hanem, a mint a szók és beszéd hozzák magukkal, a sorok végén felfüggesztessék az elme és az értelem és úgy vitessék át a következendő sornak elejire, közepire a szaggatások vagy pasúak szerint. Ez nagyon látszik emelni a stílus majestását.” Idézi VENDE Ernő, *Horváth Ádám „Hunnias”-a*, EPhK, 20(1896), 31; Pálczi Horváth szavainak pontos forrását nem jelöli.

8 „...ha elkezdem comára olvasni az Eneis második könyvét, egy dicsőséges oratio telik belőle. (...) ha a prózához hasonló egyenes folyamatu, és még is vers; ez már az a különös valami, a mi a versben szépség” Batsányihoz 1789. február 20.-án kelt levelét idézi: ABAFI Lajos, *Horváth Ádám és a Magyar Museum*, Figyelő, 1889, XVIII, 106–107.

9 „...a ki magyar verset ír, jó magyar és jó orátor legyen.” Pálczi Horváth Ádám levele Ka-

nem csoda, hogy a *Hunniás* szövegének mintegy fele hosszúra nyújtott monológ, szónoklat. Ami tehát a későbbi korok kritikusaik véleménye szerint a szöveg fő hibája, nem más, mint Horváth esztétikai elveinek tudatos prezentációja és programja,¹⁰ mely a korban sokkal nagyobb elismertséget kapott, mint némelyik új törekvés.

A korban általánosan elterjedt vélekedés szerint az irodalom *eszköz* volt, amelynek segítségével kulturális és társadalmi változásokat kívántak elérni.¹¹ Ez a haszonelvű irodalmi felfogás legerősebben Pálóczi Horváth azon munkáin figyelhető meg, melyek átmenetet képeznek a tudományos és a szépirodalmi írások között. Legjobb példa erre a *Leg-rövidebb nyári éjtszaka* című, 1789-ben készült írás, mely csillagászati szakszöveg – versben. A korban nem volt példa nélkül való a verses formájú tudományos munka; Nagy János például verses formában írt méhészeti szakkönyvet.¹² A száraz tudományt verses formával próbálták vonzóvá tenni minél szélesebb közönség számára. *A' lélek halhatatlansága* című 1788-as munkája szintén verses formában boncolgat filozófiai, teológiai kérdéseket. Munkásságának ezen részét a kortársak többsége is elismerte, s legfeljebb stilsztikailag, terjengőssége miatt bírálták. 1792-ben kiadott *Psychologia* című könyve prózában írt tudományos munka – a szerző itt azáltal próbálta műve népszerűségét növelni, hogy magyarul, az idegen szakkifejezéseket mellőzve írt. Műveinek előszavaiban szinte kivétel nélkül mindig hangsúlyozza, hogy munkájával a magyar nyelv ügyét kívánja szolgálni. Nézete szerint a magyar nyelv gazdag, és kiválóan alkalmas mind tudományos munkák, mind pedig „idegen mintájú” versek írására.

Pálóczi Horváth Ádám szövegeinek a kiadott kötetek számát tekintve jelentős, de terjedelmileg csekély részét teszik ki a politikai-közéleti írások. Ezeket két csoportra lehet osztani; egyikbe az alkalmi jellegű írások tartoznak (*A' megkoronázott virtus; Békesség angyala; Két nagy hazafinak emlékezete; Minden szentek napján; A' Szala-vármegyei nemes koronaőrző seregnek; A' koronázandó felség bejövetelekor; Buzdítás az insurrectiora; Egy rövid tudósító levél*), melyeknek elsősorban protokolláris funkciójuk volt; a másik csoportba pedig a konkrét politikai tartalommal bíró munkák (*A' vallás dolga Zala vármegyében; Boronkai József dietai oratioja a' vallás dolgában; Egy nemes biztatás a hív vitéz magyarokhoz*), valamint a női egyenjogúság korai megnyilvánulásaként értelmezhető két röpirat (*A magyar asszonyok prókátora; A' férjfiak felelete az asszonyokhoz*). Ezekről az írásairól (a két utóbbitól eltekintve) szinte semmiféle szakirodalom nem tesz említést – ennek nyilván egyik oka, hogy nehezen hozzáférhetőek.

zinczyhoz, 1788. december 7. Idézi VENDE, *i. m.*, 32.

10 Vázlatosan összegzi: BORZSÁK István, *Pálóczi Horváth Ádám lírája*, Monor, Pooper Ernő Könyvnyomdája, 1919, 13.

11 SZAJBÉLY, *i. m.*, 32–33.

12 *Uo.*, 54.

Pálczi Horváth Ádám munkásságának sok szempontból elkülönülő részei a *Hol-mi* című gyűjteményes kötetek. Az 1980-as években Péterffy Ida kezdett el alaposabban foglalkozni a költő életművével, de sajnos csupán a *Hol-mi* kötetek vizsgálatát tudta részletekbe menően elvégezni.¹³ Ezek a néha prózát és színdarabot is tartalmazó versgyűjtemények, mint leveleiben a szerző írja, igen népszerűek voltak¹⁴ – de az irodalmi élet meghatározó személyiségei támadták őket. Kazinczy ítélete szerint az első kötetet tűzbe kellett volna vetni. Az azonban nem egyértelmű, hogy mely részek miatt. A kötetek verseinek rendszerezése lehetetlen; csak nagy általánosítással jelenthetjük ki, hogy főleg moralizáló költeményekből, alkalmi versekből és (többnyire népdalszerű) énekekből áll a gyűjtemény.¹⁵ Kézenfekvőnek tűnhet, hogy ez utóbbiakat (főleg a „tsalfabbatskákat”) kifogásolhatta Kazinczy, de érdemes megjegyeznünk, hogy ekkor még Kazinczy nem úgy vélekedett a népdalokról, mint később; ő maga buzdította barátját „paraszt dolgok” írására.¹⁶

A *Hol-mi*-kötetek jelentőségét sem könnyű összegezni, éppen sokféleségük miatt. Fontosak azért, mert Horváth „occasionális” írásaiban (amelyek a szerzőt szintén a barokk hagyományokhoz kapcsolják) számos kortörténeti adat található.¹⁷ Egyfajta átmenetnek tekinthetők a diákmelodiáriumok és a „hivatalosan elfogadott” verseskötetek között. Fontosak, mert a szerző munkásságának sokszínűségét egyetlen kötetben láthatjuk. Elsősorban talán mégis azért fontosak, mert a népies költészet kialakulásának dokumentumai.¹⁸ Pálczi Horváth a *Hol-mi*kéből sok verset átvett az *Ötödfélszáz Énekek* című gyűjteményébe; ezek a népköltészet, és főként a közköltészet mintáit követő versek az 1780-as években keletkeztek, tehát negyven évvel a reformkor előtt, amikor ez „irodalmi programmá” vált.

A *Felfedezett titok* című regény szintén több szempontból külön álló egység az életművön belül. Keletkezéséről alig maradtak fenn adatok, és a kortársak ítéletei

13 PÉTERFFY Ida, *Levelek Szántódról: Válogatás Pálczi Horváth Ádám írásaiból (levelek, versek, prózai művek) 1787–1790*, [Siófok], Siotour, 1984 (Szántódi füzetek, 8); Uő, *Pálczi Horváth Ádám Szántódon*, [Siófok], Siotour, 1980 (Szántódi füzetek, 1); Uő, *Pálczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m.

14 „...munkáimat kivált a’ Hunniást majd mindennap keresik nálom.” *KazLev* I, 242.

15 Hasonlóan rendszerez: PÉTERFFY, *Pálczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m., 12.

16 „Intesz, hogy paraszt dolgokat írjak; de kellene előbb látnom egy két jó formátát, hogy gusz-tust kapjak.” Pálczi Horváth levele Kazinczyhoz, 1789. április 4. Idézi ABAFI, i. m., 302.

17 Péterffy Ida írásai gyakran ezekhez kapcsolódnak – a kéziratban konkrét személyhez címzett, vagy más módon hozzájuk fűződő írásokból a kiadott *Hol-mi* kötetekben ugyanis Pálczi Horváth gyakran törölte a neveket. PÉTERFFY, *Levelek...*, i. m.; Uő, *Pálczi Hárváth Ádám Szántódon...*, i. m.; Uő, *Pálczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m.

18 Vö. HORVÁTH JÁNOS, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfíg*, Bp., Akadémiai, 1927, 84–88. Horváth itt az *Ötödfélszáz énekekről* beszél, de annak verseinek jelentős részét a *Hol-mi*kéből vette át Pálczi Horváth.

sem jutottak el közvetlenül az íróhoz, mivel a könyv szerzői név nélkül jelent meg 1792-ben. Az irodalomkritika az utóbbi években figyelt fel erre a szövegre – részben a magyar regény kialakulásának aspektusából vizsgálta, részben pedig azért, mert egyedülálló rálátást nyújt a szabadkőműves társaságokra és azok eszméire.

*

Pálóczi Horváth Ádám munkásságának feltárásához első lépésként számot kell vetni a szakirodalom eredményeivel. Munkáiról, valamint az azokról szóló szövegekről teljességre törekvő listát találunk Szinnyi nagy művében;¹⁹ az 1900 előttieket (amelyek jelentős része a *Figyelő*ben jelent meg) itt tehát nem sorolom fel, és nem részletezem, csupán azokat említem meg, melyek a későbbi szakirodalmi termés szempontjából fontosak. Az 1900 utáni szakirodalom összefoglalását olyan tematikus egységekben végzem, melyek középpontjában a költő egy-egy műve áll, vagy életének egy-egy vizsgált momentuma.

Pálóczi Horváth Ádám saját kezűleg írta meg életrajzát²⁰ Kazinczynak, aki főleg erre hagyatkozva tette közzé életéről szóló írását a *Tudományos Gyűjtemény*ben.²¹ Az életrajz vizsgálatához Garda Samu 1890-ben megjelent monográfiája²² mutatkozik legalkalmasabb kiindulópontnak. Borzsák István 1919-es kötetének első fejezetében szintén áttekinti a költő életét.²³ Hegyi Ferenc monográfiájának (1939)²⁴ külön érdeme, hogy tartalmaz egy listát Horváth kiadott és kéziratban maradt műveiről (bár ez nem teljes), valamint egy két és fél oldalas szakirodalmi bibliográfiát. Ezt 1958-ban követte Vörös Károly munkája,²⁵ mely nem törekszik a teljes életrajzot átfogni; három témát emel ki a költő életéből: az 1800-as inszurgens-zendülést és következményeit, a *Magyar Árion* című kéziratot kialakulásának történetét (*Horváth és a „Stájer Tánc”* címen), valamint Pálóczi Horváth és Kazinczy kapcsolatát. Péterffy Ida művei²⁶ ugyan nem monográfiák, de túl azon, hogy a kötetek elején vázlatosan bemutatják Horváth életét, számtalan további adattal szolgálnak. Bíró Ferenc könyvének Pálóczi

19 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp, Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari Könyvnyomda, 1891–1914.

20 *KazLev* I, 268–270.

21 *Tudományos Gyűjtemény*, 1820, II. 123; 1822, II. 68. Kazinczynak egyébként szépirodalmi munkáiban is több helyen olvashatunk Pálóczi Horváthról.

22 GARDÁ SAMU, *Pálóczi Horváth Ádám életrajza*, Nagyenyed, Wokál János, 1890.

23 BORZSÁK, *i. m.*

24 HEGYI, *i. m.*

25 VÖRÖS KÁROLY, *Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez*, Bp., Akadémiai, 1958 (Irodalomtörténeti Füzetek, 17).

26 PÉTERFFY, *Levelek...*, *i. m.*; UŐ, *Pálóczi Hárváth Ádám Szántódon...*, *i. m.*; UŐ, *Pálóczi Horváth Ádám munkássága...*, *i. m.*

Horváthról szóló fejezetében az életrajzon túl részletesen kitér a kor alkalmi költészetére.²⁷

*Hunniás, vagy Magyar Hunyadi, az az, Ama' híres Magyar Vezér Hunyadi János' életének egygy része, melyet a' Virgilius' Éneisse' formájába öntve, négy sorú Magyar Strófákkal le-írt HORVÁTH ÁDÁM. Győr, 1787.*²⁸

Pálóczi Horváth Ádám első, önálló kötetben megjelent munkája Győrben látott napvilágot Streibig Józsefnél, az 1787-es év utolsó harmadában.²⁹ A mű keletkezéséről kevés dolog tudható; ezeket Péterffy Ida foglalta össze.³⁰ A *Hunniás* előtt egyetlen hosszabb (77 soros) történelmi témájú szövege ismert, a *Belgrád bútsuzása* című, latinból fordított vers, mely a *Magyar Musában*, később a *Hol-mi* I. kötetében jelent meg. Péterffy szerint feltételezhető, hogy a latin szövegre a *Hunniás* előmunkálatai közben talált rá.³¹

Mint azt Péterffytől tudhatjuk,³² az eposz várható megjelenéséről a *Magyar Musa* 1787. március 24-i száma tudósít. A május 26-i számban megjelent András Sámueltól egy 10 versszakos magasztaló költemény, melyet a márciusban kiadott szemelvények alapján írt.³³ A *Hunniás*ról a XIX. század végén több tanulmány is született.³⁴ Miután egy-két oldalban leírják az eposz tartalmát, mindegyik megemlíti a szöveg elhibázottságát, a példák (Vergilius és Voltaire) másolásának hol túlzott szolgáltságát, hol elégtelen voltát, valamint szerkezeti szétesettségét. Vende Ernő hívja fel a figyelmünket arra, hogy a *Hunniás* min-

27 BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1998, 304–313. A szöveg utolsó részének bővebb változata: Uő, *Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai és Newton*, ItK, 82(1973), 680–685.

28 DEENK 756.629 Kéziratos változata: OSZK Oct. Hung. 855.

29 A szerző azon kevés művei közé tartozik, amelyhez viszonylag könnyen hozzáférhetünk. A „viszonylag” szó itt azért helytálló, mert szükséges némi szerencse ahhoz, hogy rábukkanjunk a szövegre. A Magyar Elektronikus Könyvtárban, a katalógus szerint megtalálható ugyanis Pálóczi Horváth *Hol-mi*-jának első és második kötete – de a .pdf formátumú fájl valójában a *Hol-mi* első kötetét és a *Hunniás* szövegét tartalmazza. <http://mek.oszk.hu/06100/06139/> Megtalálható továbbá a *Digitális Klasszika* nevű oldalon: http://www.kiad.hu/main_kiadvanyok.htm

30 PÉTERFFY, *Pálóczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m., 191–193.

31 A kéziratos énekeskönyvek tanúsága szerint ezt a verset az 1760-as évektől széles körben ismerték (szerk. megj.).

32 PÉTERFFY, *Pálóczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m., 204–205.

33 PÉTERFFY, *Pálóczi Hárváth Ádám Szántódon...*, i. m., 18. A vers egy versszakát itt is közli Péterffy; további kettőt pedig az előző lábjegyzetben jelölt helyen. A *Hunniás* kötetének elejében meg is jelent András verse, de nem ez, hanem egy átírt, 61 versszakos változat.

34 GERECZE Péter, *Pálóczi Horváth Ádám*, Figyelő, 1883, XV, a tanulmány V., 266. oldalon kezdődő része. ILLÉSY János, *Pálóczi Horváth Ádám Hunniása*, Figyelő, 1886, XX, 286; VENDE, i. m., 18.

taképei között nemcsak Vergilius *Aeneis*-ét kell megemlítenünk. Tanulmányában kifejti, hogy Voltaire *Henriade*-ja (melyet költőnk Péczeli József fordításában ismert) az *Aeneis*-nál is erősebb mintaként szolgálhatott, majd sorra veszi azon jellemzőket, melyek a *Henrias* hatásáról árulkodnak (krónikaszerűség, allegorikus alakok szerepeltetése, történetbeli és stilisztikai párhuzamok stb.). Valószínűnek tűnhet, hogy a *Hunniás* cím is a *Henrias* cím hatására keletkezhetett. Nagy Sámuel másképpen vélekedik: „Horváth Hunyadi latin nevéből indul ki. Bonfinius Huniadesnek írja, Pray Hunniadesnek, majd Hunyiadesnek írja.”³⁵ Véleménye szerint Horváth e két szerző munkáiból vette eposza történelmi alapjait.³⁶ Péterffy ezzel kapcsolatban azt a kérdést veti föl, hogy hogyan jutott hozzá a költő ezen történelmi forrásmunkákhoz; szerinte a veszprémi káptalan könyvtára és – valószínűbbként – a tihanyi apátság könyvtára jöhet számításba. Ez utóbbi mellett szól, hogy igen szoros kapcsolatban állt Vajda Sámuel tihanyi apáttal.³⁷ A *Hunniást* Horváth valószínűleg rövid idő, néhány hónap alatt írta, erre utal, hogy egy későbbi levelében így fogalmaz: nem akar „a’ második darabbal is két hónapnyi rövid időre szorúlni”.³⁸ Péterffy azt írja, hogy „a kezdő földmérő poéta anyagilag ugyancsak megterhelt volt 1786–1787-ben, füredi nagyobbik háza építésekor”³⁹ – feltételezi, hogy az eposz ekkoriban készült.

*A’ lélek halhatatlansága felől való gondolatok, a’ mint azokat édes atyja halálakor szomorú szívvel rendbe szedhette HORVÁTH ÁDÁM. Pápa, 1788.*⁴⁰

E munkája 1788-ban, Pápán jelent meg; Szathmáry P. Istvánnak és Halász József református superintendensnek ajánlotta. Ugyanebben az évben látott napvilágot a *Hol-mi* első kötete is, de hogy az év folyamán melyik jelent meg korábban, nem igazán lehet eldönteni. Kazinczy első levelében (1788. október 14. előtt)⁴¹ a *Hunniás*ról és a *Hol-miről* ír Horváthnak, de erről a kötetéről még nem.

35 NAGY Sámuel, *Adalékok a Hunniás forrásaihoz*, EphK, 24(1911), 317.

36 „Horváth elsősorban Bonfiniust követi, s a várnai csata leírásánál rövid ideig Callimachust. Prayt inkább jegyzetekben idézi.” *Uo.*

37 PÉTERFFY, *Pálóczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m., 197–198.

38 *KazLev* I, 233. L. még: SZAJBÉLY, i. m., 76.: „...nemigen tudna javítani *Hunniás*án, noha mindössze két hónap alatt írta.”

39 PÉTERFFY, *Pálóczi Horváth Ádám munkássága...*, i. m., 198.

40 OSZK 202.110.

41 E levél nem maradt fenn, csupán Horváthnak október 14-én kelt válasza. Figyelembe véve a posta akkori gyorsaságát, valamint azt is, hogy nem biztos, hogy Kazinczy postai úton küldte a levelét, szeptember végére vagy október elejére tehetjük a levél keletkezési idejét. Garda Samu monográfiájában október 5–6-ra teszi a levél keletkezésének idejét, de kijelentését nem indokolja meg.

A Kazinczyhoz szóló, december 7-i levél kétharmada *A' lélek halhatatlanságához* fűzött kritikákra válaszol, vagyis Kazinczy ekkorra már biztosan olvasta a művet. Mindebből arra gondolhatunk, hogy *A' lélek halhatatlansága* a *Hol-mi* után jelent meg; Kazinczy talán azért nem írt erről a kötetről az első levelében, mert még nem volt birtokában. Az első levélben keményen bírálja a *Hol-mit*, és a *Hunniást* is kritizálhatta, hiszen Horváth a leveleiben folyton arról ír, hogy a második résszel akarja „helyre ütni” az első hibáit. Ezzel szemben *A' lélek halhatatlanságához* „csupán” stilisztikai bírálatot fűz („a' Vers Horatius' Sermója mellé való”), s valószínűleg szóvá tette a mű terjen-gösségét, mivel Horváth ezzel kapcsolatban is sokat ír válaszában.

Garda munkájából tudhatjuk, hogy a költő „Atyja, György a theológiában igen jártas ref. Predikátor volt s több munkát: »A természetnek és kegyelem-nek oskoláját« és imádságos könyveket botsátott közre.”⁴² A költő igen szoros kapcsolatban állt atyjával (aki maga is Debrecenben tanult), és mint Szörényi László is rámutatott,⁴³ a költeményben leírt alaptézis már az apa fent említett könyvében megtalálható. Az 1780–90-es években Magyarországon sokan foglalkoztak a lélek halhatatlanságának problémájával;⁴⁴ Pálóczi Horváth Ádám sok más művének is központi gondolata ez. *Psychológiája* XIII. fejezetének címe például *A' Lélek Halhatatlanságáról*;⁴⁵ a *Hol-mi* első részének első, *Igaz Barát* című írásnak *Harmadik Beszélgetés* című részében a halott Ányos Pál beszél ugyanerről.⁴⁶ A kötet szövegét a *Hol-mi* második kötetében is megjelentette. Monográfiájában Hegyi (Fest Sándor munkájára⁴⁷ hivatkozva) Young hatását emeli ki.⁴⁸

42 GARDA, 1890, 6. Mint HEGYITől megtudjuk, az említett könyv 1755-ben jelent meg, s melyről TRÓCSÁNYI Zoltán *Kirándulás a magyar múltba* c. könyve 391. oldalán olvashatunk.

43 Lásd SZÖRÉNYI László tanulmányát kötetünkben!

44 BÍRÓ Ferenc, *A magyar irodalom és a filozófia viszonya a 18. század végén*, It, 11(1980), 847–861.

45 Lásd HEGEDŰS Béla és CSABAI Lucia tanulmányait kötetünkben!

46 A vers részletes elemzését lásd kötetünkben, JANKOVICS József tanulmányában!

47 FEST Sándor, *Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig*, Bp., MTA, 1917, 87.

48 HEGYI, *i. m.*, 22–23.

A *Hol-mi*-kötetekről a célszerűség kedvéért egyszerre érdemes beszélni. Az első kötet 1788-ban jelent meg Pesten. A harmadik kötet hamarabb hagyta el a sajtót a másodiknál: 1792-ben, szintén Pesten; utolsóként tehát a második kötet látott napvilágot 1793-ban, Győrben. Mindhárom kötetnek fennmaradt a kéziratot változata,⁵⁰ melyek nem teljesen egyeznek a nyomtatásban megjelent szövegekkel. A kinyomtatott és a kéziratban maradt szövegek részletes összevetését nem fogja tartalmazni a készülő kötet,⁵¹ de a kötetek tartalma közti különbségeket számba vesszük, valamint az egyes versekkel kapcsolatban megjelöljük azt is, ha máshol (a *Magyar Musáiban*, a *Magyar Hírmondóban*, az *Orpheusban* vagy az *Ötödfélszáz Énekekben*) is megtalálhatók.

A gyűjteményes kötetek több olyan szöveget tartalmaznak, amelyek más-
kor is, önálló kötetekben megjelentek:

A *Hol-mi* II. 98–131. lapjain olvasható *A' lélek halhatatlansága felől való gondolatok* az azonos című, 1788-as kötet szövegének változata.

A *Hol-mi* III. 55–58. lapjain olvasható *A' Békesség angyalához felelet* az 1790-ban megjelent *Békesség angyala köszöntésire sümeghi banderiumnak felelettye. Sió-fok 16. Junii 1790* című szöveg⁵² változata. Ez a vers válaszként született Nagy Ferenc veszprémi kanonoknak a somogyi koronaőrző bandérium előtt tisztelgő latin nyelvű költeményére.⁵³ A *Hol-mi*ban található változathoz a cenzor nyolc sort kitérített – Péterffy a röpirat szerint közli.

A *Hol-mi* III. 49–55. lapjain olvasható *Utra késérő síp* az 1790-ben megjelent *A' Szala-vármegyei nemes korona őrző seregnek Füredről 29. májusban hajnalban lett kiindulásakor* című szöveg⁵⁴ változata.

49 A kötetek teljes címei: *HOL-MI Külömb-külömb-féle dolgokról írt külömb-külömb-féle V E R S E K*, Mellyeket maga' régibb és újabb írásaiból öszve-szedett HORVÁTH ÁDÁM. PESTHENN, LETTNER JÓZSEF' BETŪIVEL, 1788; *HOL-MI Külömb-külömb-féle dolgokról irtt külömb-külömb-féle versek, és rész-szerént kötetlen folyó beszédek*, II. darab, Egyszer-mássonz irogatta, és most közre botsájtja Horváth Ádám, Győr, 1793.; *KÜLÖMB-KÜLÖMBFÉLE DOLGOKRÓL IRTT DARAB-VERSEK. 'S RÉSZ SZERÉNT FOLYÓ BESZÉDEK HARMADIK DARAB*, Mellyet maga' egyszer mássonz irogatott munkájiból öszve-szedett, és most közre botsát HORVÁTH ÁDÁM. PESTEN, Nyomtatt. TRATTNER MÁTYÁS' betűivel 1792. Mindhárom kötet az OSZK 188.531 alatt található. A *Holmi* első két kötetének kéziratot változata: MTA Ktt K 757. *Hol-mi* 3. található még: DEENK 728.361, ennek kéziratot változata: OSZK Kt. Quart. Hung 214. Az első és harmadik kötet hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban (<http://mek.oszk.hu/06100/06139/index.phtml>; <http://mek.oszk.hu/06100/06140/index.phtml>); a második kötet hiányzik az oldalról, mint a *Hunniásnál* már szóltunk róla.

50 *Hol-mi* I, II.: MTA Ktt K. 757; *Hol-mi* III.: OSZK Kt. Quart. Hung. 214.

51 PÉTERFFY Ida fent említett munkái részben ezzel foglalkoznak.

52 OSZK 189.452.

53 PÉTERFFY, Pálóczi Horváth Ádám *Szántódon*, i. m., 76–78.

54 OSZK 625.849.

A *Hol-mi* III. 89–91. oldalán olvasható *A' Magyar Nemesi Karhoz a Két nagy hazafinak emlékezete* című kötet (Buda, Pest és Kassa, 1790)⁵⁵ szövegének egy részlete. Az 1790-es országgyűlésen Benyovszky György Pozsony megyei követ Zichy Károly országbíró és Ürményi József királyi személynök kizárását követelte.⁵⁶ A *Hol-mi*-ben a megtámadott „két nagy hazafi” közül az Ürményihez írt szöveg olvasható. Ugyanez a szöveg németre fordítva is megjelent: *Eine Patriotische Frage und Antwort eines Mitglieds der neu errichteten Gesellschaft zur Beförderung der ungarischen Sprache zu Ofen den 30. Sept bei Gelegenheit des eigensandten Reivhs. – Diploms. Aus dem Ungarischen übersetz durch einen Bürgersohn (Joh. Radlinger). Pest, 1790.*

Nincs kizárva, hogy a *Hol-mi*-kötetekben vannak további olyan művek, melyek más nyomtatásban megjelent szövegeknek változatai – ezeket a készülő kritikai kiadás fogja alaposabban számba venni.

Garda feltételezi, hogy a *Hol-mi* I. köteténél Földi Jánosnak „talán korrektori vagy más közvetítő” szerepe volt.⁵⁷ Ezt arra alapozza, hogy Horváth és Földi ekkor már ismerték egymást, többek között a *Magyar Musá*-ban folytatott vers-tani vitájuk kapcsán, hogy Földi a *Magyar Muzeum*-nál is korrektorként segített, és hogy Földi ekkor éppen Pesten lakott – ahol a *Hol-mi*-t nyomtatták.

A kötetek összeállításának idejéről Garda így ír: „A Holmi II. kötete már 1789-ben össze van állítva 'In ruderibus', a III. pedig szintén a 90-es években, bár az előbbi után, de az utóbbi előbb jelent meg: 1792-ben, a II. kötet 1793-ban”.⁵⁸

Péterffy (1980) ezt írja: „Amikor a »Holmi« első kötetének anyagát (versek, dalszövegek) sajtó alá rendezte, a Lengyel család pártfogását kérte kiadásához. 1788. február 1-én két levelet küldött: egyet Lengyel Imrének prózában, a másikat Lengyel Antalné Inkey Máriának versben. Utóbbi arra kérte, hogy segítse az ajánlás elfogadtatását.”⁵⁹ Az ajánlást elfogadták, így Lengyelnek ajánlva jelent meg a kötet. E verses levél elveszett, de a *Hol-mi* kéziratának 188–191. oldalain olvasható; a 140 soros versből Péterffy részleteket (mintegy felét) közölt.⁶⁰ Másnap, február 2-án újabb verses levelet írt Lengyel Antalnak *Az első Darab Holminek Dedicatioja* címmel. Ez a vers a *Hol-mi* I-be nem került be, de megjelent a *Hol-mi* II-ben (XXI.). A harmadik kötetet Kazinczy Ferencnek ajánlotta, a tervbe vett negyediket pedig Czindery Pál emlékének akarta szentelni.⁶¹

55 OSZK 201.464.

56 GARDA, *i. m.*, 51–52.

57 *Uo.*, 21.

58 *Uo.*, 65.

59 PÉTERFFY, *Pálóczi Horváth Ádám Szántódon, i. m.*, 18.

60 *Uo.*, 20.

61 GARDA, *i. m.*, 93.

Péterffy részletesen leírja, miként került elő a *Hol-mi* első kötetének kézirat változata.⁶² Borzsák István verstani szempontból vizsgálta meg a kötetek (és más Pálóczi Horváth-kötetek) szövegeit.⁶³ Bíró Ferenc *Az esztendő utolsó éjtszakája* című művet vetette össze Csokonai költeményeivel,⁶⁴ Borbély Szilárd pedig *Egy jegyző Könyvnek Homlokára és 1797. új esztendőre* című verseit Csokonai *Újbeszertendei gondolatok* című írásával.⁶⁵ Matyikó Sebestyén József életrajzi-történeti szempontból vizsgálta meg a *Jó nap mondás, fokra* és a *Szántódi tus* című verseit, rámutatván, hogy mindkét vers Katona Imre síófoki plébánoshoz szól.⁶⁶

*Minden szentek napján 1790 az özvegy asszony Magyarország palatinusról gondolkodik, 1790.*⁶⁷

Ez az írás 1790-ben jelent meg, és mint a legtöbb ebben az évben megjelent kisebb kiadott kötet, az ekkor megrendezett országgyűléshez kapcsolódik – pontosabban a november 12-én tartott nádorválasztáshoz. A nádori tisztségre a költemény első fele gróf Zichy Károlyt javasolja – idő közben viszont a király a fiát, Sándort nevezi ki nádorrá. A költemény (ekkorra már kinyomtatott) első felét Horváth úgy folytatta, hogy a második felében már ő is Sándor mellett érvel.⁶⁸

*A' magyar asszonyok prókátora a' Budán összevegyült rendekhez, 1790.;⁶⁹ A férjfiak felelete az asszonyokhoz. Arra a' javallásra: hogy jó volna az asszonyokat is a' közönséges gyülekezetekbe bécsoctani, 1790.*⁷⁰

A két írás nagyjából egy időben jelent meg 1790-ben; a második szöveg valamilyen „válasz” az elsőre. Az 1790-es országgyűlés alkalmával fogalmazódott meg az az igény, hogy a nőket is engedjék be a gyűlésekre – ezt később engedélyezték is –; ezt a kérést tolmácsolják Pálóczi Horváth ezen szövegei. Keletkezésük-

62 PÉTERFFY, Pálóczi Horváth Ádám munkássága..., i. m., 5–13.

63 BORZSÁK, i. m., 1919.

64 BÍRÓ, Pálóczi Horváth Ádám..., i. m.

65 Lásd jelen kötetben.

66 MATYIKÓ Sebestyén József, *Kinek írta a „Jó nap mondás, fokra” és a „Szántódi tus” című verseit Pálóczi Horváth Ádám?*, Pannon Tükör, 2(1997), máj.-jún. 79.

67 OSZK 226.117.

68 GARDA, i. m., 50–55.

69 OSZK 308.624.

70 OSZK 223.359.

ről Garda⁷¹ és Hegyi⁷² munkáinál részletesebben ír kötetének bevezetőjében Fábri Anna, aki részleteket is közöl mindkét szövegből.⁷³

*Leg-rövidebb Nyári Éjtszaka, melyben leiratik egy olyan tsillag-vizsgálónak beszélgetése, a' ki a' mult 1787. esztendőben nyár-kezdtkor, az égi testeket csudálkozva nézegeti, azoknak forgásaikat leírja és az ismeretesebb tsillagzatok neveit a' régi pogányok költeményeiből, a' nagyjából magyarázza, Pozsony, 1791.*⁷⁴

1791-ben jelent meg Pozsonyban, Wéber Simon Péternél, de már 1789-ben készen volt. Horváth először Széchényi Ferenc pártfogásával Bécsben akarta megjelentetni, de ez nem valósult meg. Később Kazinczy segítségét kéri, hogy munkáját (és a *Hol-mi* II. kötetét) „recommendálja valamelly Typographusnak”, mert anyagilag nem tudja ezeket saját erőből kiadni.⁷⁵ A mű végül Sándor Leopold herceghez lett ajánlva, akit az előző év végén választottak nádorrá.⁷⁶ Vörös Károly említi először, hogy a mű ajánlását a szerző Széchényi tudta nélkül változtatta meg.⁷⁷ Hegyi a művet tartalmilag ismerteti, fogadtatásáról pedig azt írja, hogy a kortársak támadták a tudományok megverselése miatt.⁷⁸

*Psychologia, az az a' lélekről való tudomány, Pest, 1792.*⁷⁹

1792-ben jelent meg Pesten, Trattner Mátyásnál, de már 1789-ben elkészült. Garda mindössze annyit ír róla, hogy Kant követői bírálták.⁸⁰ A tudományos munka egy pályázatra készült, melyet a *Magyar Kurir* tett közzé 1789. január 31-én. A mű keletkezésének részleteit (és a pályázat szövegét) Péterffy mutatja be.⁸¹ Horváth Szántódpusztán írta a művet, tehát távol volt minden olyan helytől, ahol

71 GARDA, *i. m.*, 50–51.

72 HEGYI, 40–41.

73 *A nő és hivatása*, kiad. FÁBRI Anna, Bp., Kortárs, 1999. (Tanulmány: 13–17, részletek: 33–39.)

74 DEENK 779.416.

75 PÉTERFFY, *Levelek Szántódról...*, *i. m.*, 74–79.

76 GARDA, *i. m.*, 50–56.

77 VÖRÖS, *i. m.*, 32.

78 HEGYI, *i. m.*, 34–36.

79 DEENK 760.723.

80 GARDA, *i. m.*, 94.

81 PÉTERFFY, *Levelek Szántódról...*, *i. m.*, 48–53.

szakkönyvekhez hozzájuthatott volna. Leveleiben többször kéri Ráday Gedeont és Kazinczyt, „Gravesande Methaphisicáját; és Lockot de Intellectu Humano” juttassák el hozzá, de a kért könyveket valószínűleg nem kapta meg. Az 1789. április 13-án keltezett, Kazinczyhoz írt levél szerint ekkor már hozzákezdett az előmunkálatokhoz. 1789. december 29-i levelében – némileg túlozva – azt írja, hogy „a könyv készült egy hónap alatt”. Sietett a megírással, mert úgy tudta, a pályázat határideje újév napján lesz – valószínűleg csak december végén tudta meg, hogy a pályázat májusig tart. 1791. december 14-én közölte a *Hadi és más nevezetes történetek* a pályázat eredményét: három pályamű érkezett be, az első díjat Széchényi Ferenc titkára, Bárány Péter nyerte el. Művét nem adták ki.

Mint már említettük, Kant követői bírálták a könyvet, de sokan mások elismerték. Csokonai első, 1792. szeptember 14-én kelt levelét Nagy Sámuel levelével együtt küldte el Pálóczi Horváthnak. Csokonai a polihisztor költőt tisztelte benne, Nagy Sámuel pedig elsősorban a *Psychologia* íróját. A szerző (latin nyelvű, töredékesen fennmaradt) válaszleveléből megtudhatjuk, hogy Horváth megpróbálta kiadatni a könyvét, de a mű egyes részeinek átírását kérték tőle, amire ő nem volt hajlandó. Végül saját költségén nyomtatta ki a munkát, ötszáz példányban.⁸²

Felfedezett titok, 1792.

1792-ben jelent meg, a szerző és a kiadási hely megnevezése nélkül. Pálóczi Horváth egyetlen olyan kötete, amelyet azóta újra kiadtak.⁸³ A kötetet és az író életének szabadkőművességgel kapcsolatos adatait Hegyi mutatja be.⁸⁴ Kijelenti, hogy „munkáját a szabadkőműves eszmék terjesztésének szolgálatába állította”, s hogy általa betekintést nyerhetünk e forrongó korszakba s a társaságok célkitűzéseibe. Péterffy mindössze annyit ír róla, hogy a „szántódi remeteségben” írta, és társadalmi igazságtalanságról vallott nézeteit írja le benne.⁸⁵ Németh József az újrakiadás bevezetőjében részletesen bemutatja a szerző kapcsolatát a szabadkőműves páholyokkal (először a pesti „Nagyszívűséghez”, később a zalaegerszegi „Jó tanácshoz” nevűvel). Jászberényi József a magyar szabadkőművességről szóló munkájában foglalkozik Pálóczi Horváth Ádámmal is,⁸⁶ ír-

82 CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Levelezés*, s. a. r., jegyz. DEBRECZENI Attila, Bp. Akadémiai, 1999 (Csokonai Vitéz Mihály összes művei). A könyv tudománytörténeti kontextusáról lásd kötetünkben HEGEDÜS Béla, LACZHÁZI Gyula és CSABAI Lucia tanulmányát!

83 PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Felfedezett titok*, s. a. r., bev. NÉMETH József, Bp., Szépirodalmi, 1988.

84 HEGYI, *i. m.*, 26–31.

85 PÉTERFFY, *Pálóczi Horváth Ádám Szántódon...*, *i. m.*, 53–54.

86 JÁSZBERÉNYI József, „A Sz: *Sophia* templomában látom én felszentelve nagysádat” (*A felvilágo-*

sának utolsó fejezetében pedig azt vizsgálja, a szabadkőműves nyelv miként van jelen a regényben.

*

Horváth további, 1796 előtti munkáiról – *A' megkoronázott virtus* (1790); *A' valás dolga Zala vármegyében* (1791); *A' koronázandó felség bejövetelek 1792, és a' királyné koronázása után ebédkor* (1792, Komárom); *Buzdítás az insurrectiora pozsonyban 15. Nov.* (1796) *Egy nemes biztatás az hív magyarokhoz* (1796, Pozsony) – nem tesz említést a szakirodalom, csupán Hegyi bibliográfiájában szerepelnek.⁸⁷ Valószínűleg az 1791-ben megjelent *Boronkay Josef' diaetai oráziója magyarul* című kötetre céloz Hegyi, monográfiájának 41. oldalán: „Horváth Ádám erősen gunyolja Boronkay József szűkkörű felfogását.” Boronkay a költő somogyi követtársa volt; Horváth említett művében magyarra fordította és cáfoló jegyzetekkel látta el annak felszólalását. Hegyi említ továbbá egy „röpiratot”, melynek címe: *Egy rövid tudósító Levél* – melyet azonban a monográfia végén lévő bibliográfiában nem szerepeltet, de megjegyzi, hogy a *Hol-mi* második kötetében „újra kiadta”.⁸⁸

Pálóczi Horváth Ádám később keletkezett munkáit a készülő kritikai kiadás nem fogja tartalmazni, sem részletesen vizsgálni. Emiatt jelen dolgozatban is csupán vázlatosan térek ki rájuk.

Az 1800-as években kiadott munkáiról kevés tanulmány született. Az *Ötöd-félszáz Énekek* című dalgyűjteményt 1953-ban és (kivonatossan) 1979-ben adták ki,⁸⁹ az ebben található tanulmányok a folklórisztika és a zenetörténet aspektusából vizsgálják; ez a legnagyobb szabású munka róla. D. Hovánszki Mária zenetörténeti munkájában kitér Pálóczi Horváthra is.⁹⁰ Több szempontból érdekes D. Hovánszki Mária 2009-ben készült elektronikus kritikai kiadása,⁹¹ mely ugyan Csokonai énekelt költészetét mutatja be (hanganyagok kíséretében), de átfogó tanulmányt tartalmaz a kor zenéjéről és dalköltészetéről, és számtalan helyen – mint egyik legfontosabb forrást – Pálóczi Horváth Ádám munkáit említi példaként.

sodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség, Bp., Argumentum, 2003 (Irodalomtörténeti Füzetek, 153), 52–93.

87 HEGYI, *i. m.*, 97–98.

88 *Uo.*, 42. Az írás a *Hol-mi* második kötetének 224–237. oldalain található.

89 *ÖÉ* (1953); válogatás: *ÉP*.

90 D. HOVÁNSZKI Mária, *Magyar nyelvű énekelt (dal)költészet a 18. századi Magyarországon*, *Magyar Zene*, 45(2007), 289–342.

91 *Csokonai Vitéz Mihály énekelt költészete: Elektronikus kritikai kiadás*, szerk., bev. D. HOVÁNSZKI Mária, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (DVD).

A *Göcseji Helikon*nak nevezett női írókörhöz fűződő kapcsolatát Hegyi említette először,⁹² később Péterffy Ida kezdte bemutatni,⁹³ a közelmúltban pedig S. Sárdi Margitnak jelentek meg írásai e témában, mely munkák inkább a költőnőkre fókuszáltak.⁹⁴ Pálóczi Horváth mint „mester” vett részt ebben az irodalmi körben; segítette és tanácsokkal látta el a költőnőket; S. Sárdi befolyásának természetét és mértékét is megvizsgálta.⁹⁵ Verstani munkáinak feldolgozásáról és újrakiadásáról dolgozatom elején már szóltam (2. lábjegyzet); ebben a témában Borzsák⁹⁶ munkája, valamint az *Ötödfélszáz Énekek* kiadásában található tanulmányok szolgáltathatnak további információkat. Debreczeni Attila munkája⁹⁷ többször felhívja a figyelmet arra, hogy Csokonai verstani nézetei Pálóczi Horváth Ádám nézetein alapulnak – lényegében összeveti Horváth, Földi és Csokonai nézeteit –, a témához tehát itt is további adalékokat kaphatunk.

Inkább nyelvészeti-nyelvtörténeti aspektusból vizsgálják Horváth életművét Kubáss Margit,⁹⁸ Székely Károly⁹⁹ és Mészöly Gedeon¹⁰⁰ munkái, Hrenkó Pál pedig földmérői munkásságát mutatja be.¹⁰¹

92 HEGYI, *i. m.*, 74.

93 Horváth Ádám levelezése „poétriáival” (*Göcseji levelek, versek dalok (1813–1820)*), kiad. PÉTERFFY Ida, Zalaegerszeg, Zala Megyei Könyvtár, 1973 (*Göcseji Helikon*, Honismereti Közlemények, 7).

94 *A Göcseji Helikon költőnői*, kiad. S. SÁRDI Margit, Bp., Universitas, 2002.

95 S. SÁRDI Margit, *Kazinczy Klára – és férje*, ItK, 102(1998), 541–546.

96 BORZSÁK, *i. m.*

97 CSOKONAI VITÉZ, *i. m.*

98 KUBÁSS Margit, *Pálóczi Horváth Ádám és a nyelvújítás*, Budapest, Bruckner Gyula Kő- és Könyvnyomda, 1910.

99 SZÉKELY Károly, *Pálóczi Horváth Ádám nézetei a nyelvkérdésről*, Pécs, Dunántúli Egyetemi Nyomdája, 1929.

100 MÉSZÖLY Gedeon, *Pálóczi Horváth Ádám énekeskönyve*, Népünk és nyelvünk, 1930 (A szegedi alföldkutató bizottság könyvtára: Társadalom- és néprajzszakosztály közleményei, 8).

101 HRENKÓ Pál, *Horváth Ádám földmérő munkássága*, Földrajzi Közlemények, 104(1980), 1–2.